

ОӘЖ 331

**ШЕТ ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫН
МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ**

Боранбай Асел Асылбекқызы

mn-345@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – э.ғ.д., профессор Б.С.Толысбаев

Аграрлық сектор өзінің ерекше ерекшеліктеріне байланысты тиімді қызмет етуді мемлекет тарапынан белсенді қолдауды қажет етеді, ол оған нарықтық экономика жағдайында тиімді дамуға және бәсекеге қабілетті болуға мүмкіндік береді. Мемлекеттің экономикалық процестерді ынталандырудағы маңызды реттеушілік рөлі аграрлық өндіріс салаларының іс-әрекетке қабілеттілігіне әсер ететін сыртқы экстерналияларды теңестіру қажеттігіне, сондай-ақ нарықтық механизмге тән имманенттік мүмкіндіктердің ("нарықтың көрінбейтін қолы") жеткіліксіздігін және агроэкономиканы дамытудың мемлекеттік міндеттерін шешуге және оның құрамдастарының өзара іс-қимыл жасауға тек бір ғана нарықтың қабілетсіздігін есепке алу қажеттігіне негізделген.

Аграрлық секторды мемлекеттік реттеу проблемаларын әзірлеу нарықтық шаруашылық жүргізу жағдайында мемлекеттік реттеудің ауқымы мен мүмкіндіктері мемлекеттік биліктің қолда бар ресурстары мен саяси ерік-жігеріне сәйкес болуы тиіс деген фактіні түсіну қажет. Бұл әсіресе мысалынан көрінеді, мемлекеттің күш-жігері мен нарықтық қатынастар интеграцияланған. Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ, Париж) деректері бойынша фермерлердің кірістеріндегі мемлекет көмегінің үлесі: Австралияда – 15%, АҚШ – та – 30, Канадада – 45, жалпы нарық елдерінде – 49, Австрияда – 52, Швецияда – 59, Жапонияда – 66, Финляндияда – 71, Норвегияда-77, Швейцарияда-80% 1 құрайды. Дамыған елдерде ауыл шаруашылығы экономиканың басым

салаларының бірі болып табылатыны анық. Ресейде ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың біріктірілген мөлшері қазіргі уақытта шамамен 10% құрайды. Реформалар кезінде оны дамытуға арналған шоғырландырылған бюджетте шығыстар үлесі 1990 жылғы 23,2% – дан 2009 жылға қарай 1,7% - ға дейін азайды. Егіс алқаптарының, мал мен құс басының едәуір қысқаруы өндіріс көлемінің қысқаруына және бюджет тапшылығына, бизнестегі инвестициялық мүдделердің шығынына алып келді. Нәтижесінде, өнеркәсіп өнімі бағасының қалыптасып отырған диспаритетіне және қайта өңдеу салаларының ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдейтін баға монополиясына байланысты, ауыл шаруашылығы біртіндеп тек қана кеңеюге ғана емес, сонымен қатар қарапайым өнімге де мүмкіндік жоғалта бастады. Жүргізіліп жатқан реформалардың тәжірибесі аграрлық сектор объективті себептерге, сондай-ақ жеке қарауды талап ететін өзіне тән ерекше ерекшеліктерге байланысты белсенді Мемлекеттік көмексіз нарықтық экономика жағдайында бәсекеге қабілетті бола алмайтынын көрсетті. Ауыл шаруашылығы емес салалар шығындарының құнындағы үлес салмағы соңғы тұтынушыға Ресейде сатылатын азық-түлік орта есеппен 20-25%-ды құрайды, ал кейбір қайта өңдеу салалары бойынша тіпті 80-90% - ға дейін, сонымен қатар АҚШ-та, Францияда, Англияда, Скандинавия елдерінде ауыл еңбегін индустрияландырудың жоғары деңгейіне, өндірістің шоғырлануына және шоғырлануына байланысты 70-75% 2-ға жетті. Ресейде бұл арақатынасты 50:50-ге дейін жеткізу керек еді [1].

Жер өндірістің негізгі құралы ғана емес, сонымен қатар еңбек заты бола отырып, оны пайдалануды түбегейлі жақсарту жөніндегі мемлекеттік ірі ауқымды шараларды жүзеге асыру қажеттілігін тудырады. 2009 жылға қарай шаруашылық жүргізудің жаңа нысандарындағы кәсіпорындарда ауыл шаруашылығы алқаптарының үлесі үштен екіге дейін өсті, бірақ олардың 50% – ы немесе 49,3 млн. га жер олардың тікелей мақсаты бойынша пайдаланылмайды, жемдік алқаптар - 63,1 млн. сондай-ақ олардың құнарлылығын арттыруды талап ететін га. Ирродукцияланған және эрозиялық іске қосылған ауыл шаруашылығы алқаптарының үлесі жоғары(58,6%), жер мониторингі және қорғау бойынша шаралар жоқ. Агротелиоративтік жұмыстар ауқымының төмендігі, мелиорацияланған жерлер бізде егістіктің жалпы алаңының 8% – ын ғана, ал Англияда – 80% – ын, Қытайда-55% - ын, АҚШ-та-39% - ын алады. Жер, әрине, елеулі инвестицияларды, сондай-ақ нақты азаматтық айналымды талап етеді.

Айта кету керек, 1991 жылға дейін Ресейде импорттан қорғаудың қуатты жүйесі болған. Мысалы, 1986 жылы импорт сатып алу үшін агропродовольственную өнімге керек еді қандай бағаға жоғары әлемдік алты есе. 1992-1995 жж., керісінше, импорттық өнім отандық өнімге қарағанда тиімді болды. Қазіргі уақытта АҚШ-та және Ресейде аграрлық азық-түлік өнімдерінің бағасы іс жүзінде әлемдік сәйкес келеді. 1986 ж. Ресейде бастапқы тұтыну шығындары, егер бюджеттік қолдаусыз әлемдік нарықтық бағалар бойынша есептелсе, оларға қарағанда 3,5 есе жоғары болды тұтынушылардың. АҚШ-та да, Ресейде де тұтынушыларды қорғау көрсеткіші бірлік ауданында ауытқиды. Бұл ауыл шаруашылығы тауарларына арналған жиынтық тұтыну шығыстары нарықтық бағалар бойынша жүзеге асырылатынын білдіреді. Осылайша, мемлекеттік қолдаудың біріктірілген көрсеткіштерін талдай отырып Ресей мен АҚШ-тағы аграрлық секторды дамытуға бағытталған жиынтық бюджеттік қолдаудың тек 10% ғана секторға түседі деген қорытынды жасауға болады. Бұдан басқа, инфляцияны ескере отырып, отандық АӨК-ні бюджеттік қаржыландыру соңғы 27 жылда бес есеге дерлік қысқарды. Экономикалық дағдарыстар кезеңінде және 1998 ж.ж.) аграрлық секторды абсолюттік мемлекеттік қолдау іс жүзінде нөлдік белгіде болды. Әрине, бұл үрдістер ұзақ мерзімді перспективада саланың жай-күйіне әсер ете алмайды [2].

Жоғарыда айтылғандар Ресейдің аграрлық секторын мемлекеттік қаржыландырудың негізгі проблемалары жеткіліксіз қаржыландыру және төмен тиімділік болып табылатынын куәландырады. Бұдан басқа, отандық АӨК АҚШ-қа қарағанда әлдеқайда аз дәрежеде қаржыландырылады, ал бюджет қаражаты тиімсіз жұмсалып қана қоймай (негізінен,

(тұтынушыға емес, ауыл шаруашылығы өнімін өндірушіні қолдауға немесе жалпы қызметтерді қолдауға), бірақ іс жүзінде жуылады.

Мен елдегі аграрлық өзгерістер көбінесе осы секторды мемлекеттік реттеудің әдістері мен тәсілдеріне байланысты деп санаймын экономика. Олар ресурстық және ақпараттық ресурстарды сақтауға бағытталған экономикалық тетіктер мен ынталандыруларды пайдалануға негізделуге тиіс және инвестициялық белсенділікті ынталандыру, әлемдік азық-түлік нарығындағы елдің бәсекелестік ұстанымдарын арттыру. Отандық ауыл шаруашылығының ішкі және сыртқы мемлекеттік қолдаудың ұйымдық-экономикалық тетігін жетілдіру жолымен ғана рыноктарда жүзеге асырылады.

Аграрлық нарықтық қатынастардың қалыптасу кезеңінде мемлекет тарапынан ауыл экономикасын дамытуға реттеуші әсерді күшейту, осы маңызды саланы мемлекеттік реттеу мен қолдаудың тиісті бағдарламасын тезірек енгізу қажет және ақталды. Аграрлық өндіріс тиімділігінің өсуі көп жағдайда негізгі құралдардың жай-күйімен және ғылыми-техникалық жетістіктерді енгізу негізінде оларды кеңейтілген қалпына келтіру мүмкіндігімен айқындалады. Қалыпты өсімін молайту процесін жүзеге асыру үшін кәсіпорындардың инвестициялық әлеуетін қалпына келтіру қажет, осыған байланысты олардың өз көздерінің рөлін арттыру қажет, Бұл ауыл шаруашылығы өнімдеріне және олар тұтынатын материалдық-техникалық ресурстарға бағаның диспаритеті жойылған, салық қысымының азаюы, борыштарды қайта құрылымдау, оның ішінде оларды есептен шығару және мерзімін ұзарту кезінде мүмкін болады. АӨК - ні мемлекеттік қолдау, бір жағынан, бюджеттің мүмкіндіктеріне сәйкес келуі, екінші жағынан-мемлекеттік экономикалық реттеудің басқа шараларымен бірге аграрлық сектордың орнықты дамуы мен жұмыс істеуі үшін жағдайларды қамтамасыз ету үшін жеткілікті болуы тиіс. Қалыптастыру

Агроөнеркәсіптік кешендегі интеграцияланған құрылымдар - оның даму стратегиясының маңызды бағыттарының бірі.

Ауыл шаруашылығы өнімін өндіруді мемлекеттік қолдау бағыттарының бірі ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің негізгі құралдарын жаңартуды қамтамасыз ету болып табылады. Ауыл шаруашылығындағы өндірістің негізгі құралдарын жаңарту мәселелері көп қырлы және көп қырлы. Олар ауыл шаруашылығы, сондай-ақ ауылды өндіріс құралдарымен қамтамасыз ететін өнеркәсіп салаларын дамытудың әзірленген өмірлік маңызды ұзақ мерзімді стратегияларын мүлтіксіз іске асыруды талап етеді.

Экономиканың аграрлық секторының кірістілігін арттыру үшін мемлекет бір жағынан отын-жағармай материалдарын, электр энергиясын, газды төлеуге жеңілдіктер беру жолымен өнімнің өзіндік құнын төмендетуге, жеңілдікті кредит беру мен салық салуды жүзеге асыруға, екінші жағынан — кеңейтілген қайта өндіруді қамтамасыз ететін кепілді бағалар бойынша өнімді сатып алу көлемін ұлғайтуға, сондай-ақ заңнамада көзделген төлемдерді толық жүзеге асыруға бағытталған іс-шараларды жүргізуі тиіс. Демек, Ауыл шаруашылығын дамыту және қаржыландыру саласында "АӨК дамыту" басым ұлттық жобасын іске асыру ауыл шаруашылығының негізгі қорларын қалпына келтіру проблемасын ішінара шешу. Ауыл шаруашылығы өнімінің тиімділігін арттыру өндіріс және өнімнің бәсекеге қабілеттілігі ауыл шаруашылығы дақылдарын өсірудің жаңа қарқынды технологияларын бір мезгілде қолдануға мүмкіндік беретін қазіргі заманғы ресурс энергия үнемдеу техникасын өндіру және сатып алу кезінде ғана мүмкін[3].

Осылайша, отандық аграрлық сектордың ерекшеліктерін және оны мемлекеттік реттеудің негізгі даму үрдістерін қорыту нәтижесінде маңызды сәйкессіздік пен сәтсіздіктер атап өтілді, олар реформалық кезең ішінде орын алған және алдағы перспективада еңсерілуі тиіс: ауыл халқының депопуляциясы, ауылдық кедейшілік және іс-шараларға деген қайырымдылықтың төмендеуі жер реформасының аяқталмауы, оның ішінде жер учаскелерінің азаматтық айналымының дамымауы және ауыл шаруашылығы жерлерінің үлкен массивтерін ауыл шаруашылығы айналымынан негізсіз шығару; мал шаруашылығы мен жемшөп өндірісінің ұюы; Ауыл шаруашылығын инвестициялық, материалдық-техникалық және еңбек ресурстарымен мемлекеттік қолдаудың және

камтамасыз етудің төмен деңгейі еліміздің көптеген азық-түлік тәуелсіздігін нақты қалпына келтіруге және экологиялық тепе-теңдікті бұзуға сөзсіз кедергі келтіреді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1.Алтухов А. России необходима новая аграрная политика // Экономист. 2014. № 8. С. 28–39.

2.Барышников Н.Г. Государственное регулирование сельского хозяйства: направления, механизмы, приоритеты. Пенза: ПГСХА, 2006. 200 с.

3.Буздалов И.Н. Сельское хозяйство под прессом структурных деформаций в экономике // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2010. № 4. С. 10–15. № 5. С. 19–22.